

Początki filozofii

- Wprowadzenie
- Przeczytaj
- Linia chronologiczna
- Sprawdź się
- Dla nauczyciela

Rafaël Santi, *Szkoła Ateńska*. Fresk znajdujący się w Pałacu Apostolskim w Watykanie. Przedstawia najważniejszych filozofów świata starożytnego.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Dlaczego Grecja jest uważana za kolebkę kultury europejskiej? Dlaczego Talesa uznaje się za pierwszego filozofa? Z jakich ludzkich potrzeb narodziła się filozofia? Kiedy stała się dojrzałą formą namysłu nad rzeczywistością? W którym momencie możemy mówić o powstaniu pierwszych systemów filozoficznych? A przede wszystkim, dlaczego można dziś spotkać się ze stwierdzeniem, że starożytni Grecy powiedzieli już wszystko? Aby odpowiedzieć na te pytania, należy przyjrzeć się samym początkom filozofii, w które znaczący wkład wniosły osiągnięcia Hellenów.

Twoje cele

- Zapoznasz się z problematyką, która towarzyszyła powstaniu filozofii i pierwszym wiekom jej istnienia.
- Przedstawisz etymologię pojęcia „filozofia”.
- Uporządkujesz chronologicznie nurty greckiej filozofii antycznej.
- Uzasadnisz tezę głoszącą, że filozofia grecka rozwijała się harmonijnie.
- Ocenisz, czy można uznać, że kolejne rozważane przez Greków problemy filozoficzne wynikały z siebie nawzajem.

Przeczytaj

Polecenie 1

Przypomnij sobie z lekcji historii dzieje starożytnej Grecji. Rozważ, czy pamiętasz takie określenia, jak: wieki ciemne, okres klasyczny, wielka kolonizacja czy kultura helleńska i kultura hellenistyczna. Spróbuj dopasować do konkretnych okresów historycznych wydarzenia, o których mowa poniżej.

Gdzie rozpoczęła się filozofia i dlaczego akurat w Grecji?

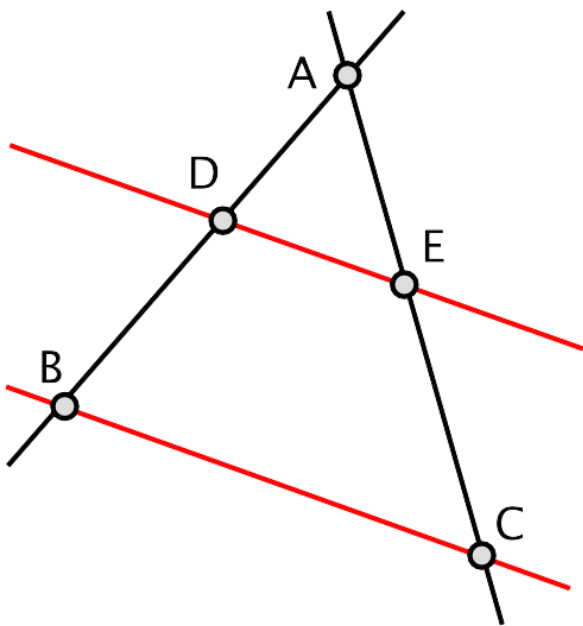
Od czasów przybycia na południową część Bałkanów Grecy byli ludem ekspansywnych nomadów, otwartym na inne kultury i chętnie przyswajającym ich zdobycze techniczne. Po przejściu na osiadły tryb życia i stworzeniu odrębnych, acz podobnych polis, uprawiali handel na terenie całego Morza Śródziemnego i prowadzali kolonizację odległych krain, aż w VI w. p.n.e. Grecja stała się potężną, wysoko rozwiniętą cywilizacją. Każda cywilizacja tworzy własną mitologię, opisującą ich historię i tłumaczącą funkcjonowanie świata, jednak z czasem legendy przestają wystarczać. Gdy mitologia nie spełnia już intelektualnych potrzeb człowieka, a nauka jeszcze się nie rozwinęła, Grecy dokonują fenomenu – tworzą własną **filozofię**.

„Filozofia” oznacza „umiłowanie mądrości”, a więc przekonanie, że mądrość jest czymś najważniejszym, czemu warto poświęcić uwagę, a nawet całe życie. Grecja stała się kolebką europejskiej filozofii dzięki temu, że właśnie tam, w czasach antyku, postanowiono racjonalnie i całościowo wytłumaczyć otaczający nas świat.

Kim było siedmiu mędrców i dlaczego było ich jedenastu?

Filozofia, będąca „umiłowaniem mądrości”, nie pojawiła się nagle i niespodziewanie. Przed jej zaistnieniem działało siedmiu mędrców, niezwiązanych ze sobą myślicieli, których praca przypada na okres od końca VII do połowy VI w. Dawali oni praktyczne rady dotyczące życia codziennego i tego, jak powinni postępować Grecy w stosunku do innych narodów, takich jak Persowie. Duży problem stanowi wymienienie ich imion – analizując źródła okazuje się, że można ich wymienić dziesięciu, a nawet jedenastu. Powtarzają się tylko cztery imiona: Bias z Pireny (znany polityk), Pittakos z Mityleny (władca tego miasta), Solon z Aten (prawodawca ateński) i Tales z Miletu.

Kto był pierwszym filozofem i dlaczego akurat Tales?

Ilustracja twierdzenia Talesa

Źródło: Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Ostatni z wymienionych mędrców bywa nazywany pierwszym filozofem z dwóch powodów. Po pierwsze, Arystoteles (we wstępnym rozdziale *Metafizyki*) jako pierwszy dokonał wykładu historii filozofii i rozpoczął ją właśnie od Talesa. Po drugie, jako pierwszy szukał **arché**, przasady rządzącej całym światem i podstawy wszelkiego życia. Uznał, że jest nią woda, i tym jednym stwierdzeniem, które brzmi dziś wręcz banalnie, odciął się od mitologicznego rozumienia świata i zapoczątkował filozofię, z której powstaną wszystkie nauki.

Czym zajmowała się na początku filozofia i dlaczego akurat przyroda?

Jeżeli mity nie wystarczają do opisu świata, a nauka jeszcze nie powstała, to człowiek intuicyjnie dąży do opisu rzeczywistości jako posiadającej sens i zasadę swojego istnienia. Myślenie o arché z konieczności było myśleniem o jednej zasadzie, pierwotnym żywiole, dzięki któremu istniejemy my sami i wszystko, co nas otacza. Rzecz szczególna, że grecka filozofia nie zaczęła się na terytorium samej Grecji, a w Milecie i Efezie, jej koloniach znajdujących się w Azji Mniejszej, zwanych wtedy Jonią. Historycznie pierwszym nurtem filozofii, jest więc **jońska filozofia przyrody**, uprawiana przez Talesa, Anaksymandra i Anaksymenesa, a później także przez Heraklita z Efezu.

Niemal równolegle, po przeciwnej stronie Grecji, zaczął powstawać zupełnie inny nurt filozofii. W koloniach greckich w południowej Italii, zwanej wtedy Wielką Grecją działało tajne stowarzyszenie pitagorejczyków, mistyczno-religijny ruch filozoficzny, który za arché uważał liczbę. W przeciwieństwie do myślicieli jońskich nie upatrywał zasady rzeczywistości w którymś z żywiołów, lecz w regułach, które odkrywa **matematyka**. Światem rządzą proporcje matematyczne, a wszystko, co w nim zachodzi, da się tłumaczyć za pomocą matematycznych wzorów i relacji. Ten na wpół religijny ruch strzegł swoich nauk na tyle skutecznie, że spopularyzował je dopiero Platon.

Trochę później w zachodnich koloniach greckich rozwinie się **filozofia eleatów** zapoczątkowana przez Parmenidesa z Elei. Ten filozof twierdził mianowicie, że świat zjawisk z jego różnorodnością i zmiennością jest tylko złudzeniem, a prawdziwie istnieje tylko jeden, odwieczny i niezmienny byt.

Co nastąpiło po jońskie filozofii przyrody?

Jońscy filozofowie wytyczyli szlak rozwoju filozofii. Kolejne pokolenia myślicieli rozważały podobne zagadnienia, dotyczące tego jak funkcjonuje otaczający nas świat, byli jednak bogatsi o ich doświadczenia i wnioski. Aby pogodzić niezmiennosc bytu i zmienność rzeczywistości, trzeba było zerwać z monistycznym tłumaczeniem świata przez jedną zasadniczą pramaterię. Ważnym okazało się nie tylko szukanie arché, ale także szczegółowych mechanizmów, którymi rządzi się rzeczywistość. Jaka jest zasada przyrody? Jaka była pierwotna materia? Były to naczelné pytania stawiane przez tych filozofów. Ten nowy ruch filozoficzny możemy nazwać pluralizmem, a jego najbardziej dzisiaj znanym przedstawicielem jest Empedokles. Ostatnim filozofem pierwszego okresu filozofii zasługującym na szczególną uwagę jest Demokryt z Abdery uznany za ojca materializmu. Filozof doszedł do wniosku, że wszystko, co nas otacza, a także my sami, składa się z niepodzielnych atomów i próżni.

Kto w filozofii jako pierwszy skupił się na człowieku i dlaczego akurat sofisci?

Gdy filozofia nauczyła się analizować otaczającą nas rzeczywistość, dyskutować o niej w sposób niemal naukowy, nadszedł czas na przesunięcie punktu ciężkości. Odtąd najważniejszym tematem rozważań nie był już świat, a żyjący w nim **człowiek**. Ta zmiana dokonała się dzięki sofistom. Stworzyli oni bardzo niejednorodny prąd intelektualny, który miał kilka cech wspólnych. Wszyscy byli prywatnymi nauczycielami wybitnych polityków i mówców greckich, a nawet poetów i dramaturgów. Czyniąc człowieka centralnym punktem rozważań, wskazywali drogi, dzięki którym może on osiągnąć praktyczne cele i szczęśliwe życie, opływające w dostatki. Łączył ich także relatywizm, a więc przekonanie, że każdy z nas musi sam oceniać co jest prawdą, jak postępować i na czym polega cnota.

Filozofia rozwijała się dotąd w greckich koloniach, a dzięki sofistom przeniosła się do Aten, które stały się jej stolicą. Gdy szczyt popularności zaczęła osiągać sofistyka, wystąpił przeciwko niej Sokrates. Dowodził, że wszystkie cnoty i wartości są obiektywne (takie same dla wszystkich) i racjonalne. Dzięki rozumowi możemy je poznać, a przez to samodzielnie realizować, stając się dobrymi i prawymi ludźmi.

Jacques-Louis David, Śmierć Sokratesa, 1787

Kto jako pierwszy stworzył system filozoficzny w antycznej Grecji i dlaczego akurat Platon?

Najwybitniejszym uczniem Sokratesa okazał się Platon. Jego wielkość polega na tym, że stworzył pierwszy system filozoficzny. Twórczo rozwinął w nim wszystkie zdobycze dotychczasowej filozofii: rozważania jońskich filozofów przyrody, wyniki badań pitagorejczyków, odkrycia materializmu i naukę moralną Sokratesa, pominął jednak i przeciwstawił się relatywizmowi sofistów oraz atomistycznemu materializmowi Demokryta. Filozofia była więc w jego mniemaniu wszechogarniającym systemem wiedzy, dzięki któremu możemy wytłumaczyć wszystkie zjawiska zachodzące w świecie – opisać całą rzeczywistość. Założył też pierwszy **uniwersytet**, zwany Akademią. Platon wywarł olbrzymi wpływ na europejską myśl filozoficzną, wszystkie systemy idealistyczne nawiązywały do jego poglądów.

Polecenie 2

Zastanów się nad stwierdzeniem głoszącym, że wszystkie nauki bezpośrednio lub pośrednio wywodzą się z filozofii. Podaj przykłady takich nauk. Rozważ, czy istnieje nauka, która przeczyłaby temu twierdzeniu.

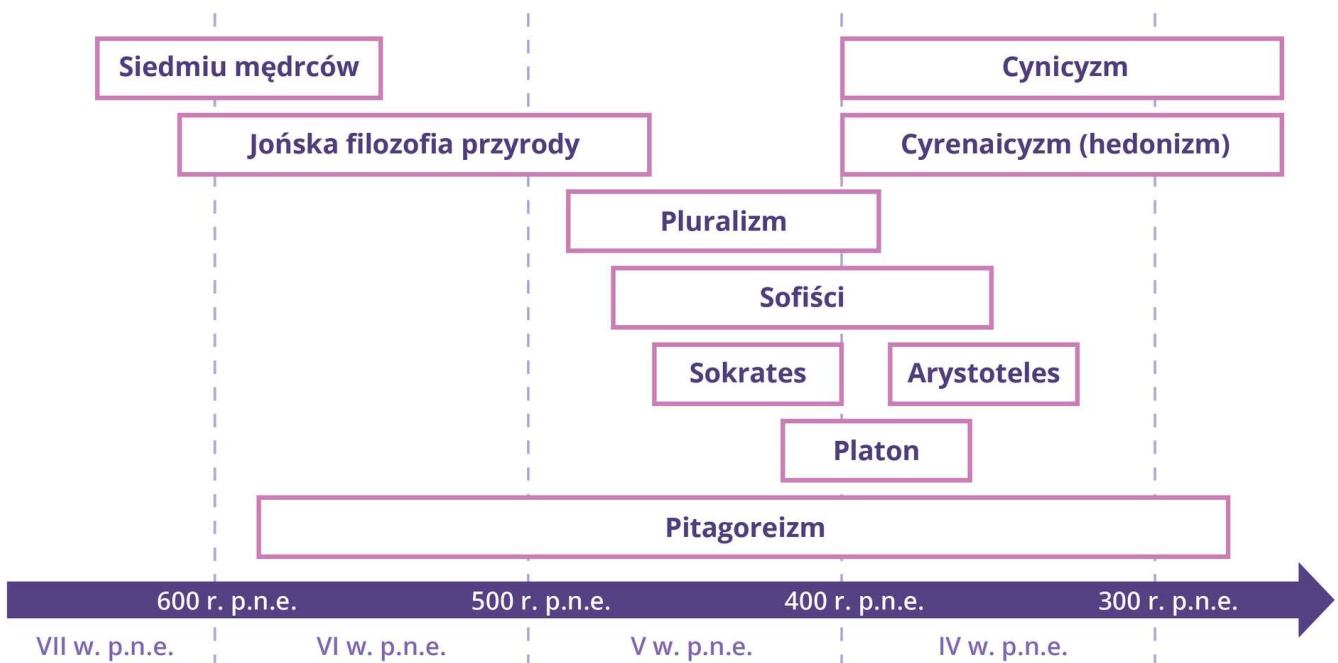
Dlaczego mówi się, że w zasadzie Grecy powiedzieli już wszystko?

Od Platona zaczyna się tworzenie rozbudowanych, złożonych systemów filozoficznych. Jego uczeń **Arystoteles** stworzył kolejny, otworzył też drugą szkołę filozoficzną. Platońska

Akademia i arystotelesowski Licejon staną się pierwszymi uczelniami, dzięki którym nauka będzie mogła się swobodnie rozwijać. Wszystkie nauki będą bezpośrednio lub pośrednio wyłaniać się z filozofii, dzięki której mogły zaistnieć jako osobne dziedziny wiedzy. Niemal równocześnie z powstaniem tych szkół zakończy się epoka helleńska, a rozpocznie hellenistyczna, w której aż po kres antyku dominować będą nowe systemy: epikurejski, sceptyczny i stoicki. Średniowieczna filozofia chrześcijańska opierać się będzie na filozofii Platona i Arystotelesa, a myśliciele nowożytni będą chętnie sięgać po antyczne idee, aby za ich pomocą dystansować się do wieków średnich. Sprawia to, że myśl filozoficzna pierwszych filozofów greckich wytyczy drogę rozwojową całej filozofii, utrże się kolokwialne stwierdzenie, że zasadniczo Grecy powiedzieli wszystko, co było do powiedzenia. Spotkać można się także ze zdaniem, że skoro Platon zaprezentował pierwszy pełny system filozoficzny, to kolejne 2500 lat rozwoju filozofii są tylko przypisami do Platona.

Polecenie 3

Przeanalizuj poniższy schemat. Zastanów się, czy znasz inne antyczne doktryny filozoficzne, które nie zostały na nim uwzględnione. Rozważ też, na jakie późniejsze ruchy wpłynęły te wymienione na schemacie.

Słownik

apeiron

(gr. *ἄπειρον* – coś nieograniczonego, bezkresnego) centralne pojęcie filozofii Anaksymandra. Bezkrę jest arché w jego kosmologii.

arché

(gr. ἀρχή – początek, zasada, podstawa) termin wprowadzony do filozofii najprawdopodobniej przez Anaksymandra z Miletu, oznaczający źródło, początek, pryncypium, przyczynę (głównie materialną) całości bytu, budulec rzeczywistości, ale jednocześnie niezmienną zasadę (naturę) istnienia; wokół problemu arché koncentrował się początkowy okres rozwoju starożytnej filozofii greckiej, od Talesa po Arystotelesa

atomizm

nurt materializmu w filozofii i wczesnej fizyce głoszący, że materia składa się z odwiecznych i niepodzielnych drobin zwanych atomami (od gr. ἄτομος – nie-podzielny, nie-krajalny). Pogląd zapoczątkowany przez filozofów z Abdery: Leucypa i Demokryta, podzielany później m.in. przez Epikura, w Rzymie przez Lukrecjusza, a w czasach nowożytnych m.in. przez Gassendiego i Newtona.

filozofia

(od gr. Φιλοσοφία – umiłowanie mądrości) dziedzina wiedzy, która wyrosła w opozycji do mitologicznego obrazu świata, gdy żadna z nauk jeszcze nie istniała. Z niej narodziły się wszystkie nauki istniejące do dzisiaj. Filozofia zachodnia powstała w antycznej Grecji. Za pierwszego filozofa europejskiego uważany jest Tales z Miletu, gdyż jako pierwszy dokonał niereligijnego namysłu nad światem, zaś Pitagoras z Samos jako pierwszy określił się mianem „filozofa” (osoby miłującej mądrość), a swoją naukę nazwał filozofią („umiłowaniem mądrości”).

jońska filozofia przyrody

historycznie pierwszy nurt filozofii, zajmujący się fizyką, a więc badaniem *physis* (gr. φύσις), czyli przyrody. Jego pierwszymi przedstawicielami byli myśliciele milezyjscy: Tales, Anaksymander i Anaksymenes, a także Heraklit z Efezu i Ksenofanes z Kolofonu. Epigonami ruchu byli zaś Archelaos z Aten i Diogenes z Apollonii, działający w V w. p.n.e.

presokratycy

popularne określenie używane względem filozofów, którzy nauczali przed Sokratesem. Jest to jednak określenie umowne, gdyż w poczet presokratyków wlicza się także pierwsze pokolenie sofistów, działających w czasach Sokratesa, a nawet jeszcze po jego śmierci.

sofistyka

(od gr. σοφιστής, sophistes – praktykowanie mądrości) niejednorodny ruch filozoficzny starożytnej Grecji przełomu V i VI w. p. n.e., skupiający nauczycieli polityków, retorów, oratorów i etyków. Celem sofistów było przysposobienie młodzieży i dorosłych do życia publicznego i pełnienia funkcji społeczno-politycznych. Krytykowano ich za to, że nauczają za pieniądze i szerzą relatywizm w ocenianiu cnót i wartości. Filozofami we właściwym tego słowa znaczeniu byli przedstawiciele pierwszego pokolenia sofistów, tacy jak: Protagoras z Abdery, Gorgiasz z Leontinoi, Trazymach z Chalcedonu, Prodikos z Keos czy Hippiasz z Elidy. Kolejne pokolenia trudno określić mianem filozofów. Byli to

już wytrawni i nastawieni na zysk dyskutanci, którzy okryli cały ruch złą sławą. Przez ich działalność sofistyka nabrała znaczenia pejoratywnego, stając się synonimem matactwa, krętactwa i cwaniactwa.

Linia chronologiczna

Polecenie 1

Przeanalizuj poniższą linię chronologiczną. Zastanów się, czy znasz poglądy innych, pomniejszych filozofów greckich, którzy nie zostali na niej uwzględnieni. Rozważ, które z wymienionych doktryn powstały w Italii (Wielka Grecja), Azji Mniejszej (Jonia), a które w Atenach.

Poglądy innych filozofów

Italia (Wielka Grecja)

Azja Mniejsza (Jonia)

Ateny

Polecenie 2

Oceń, czy są ci znane nurty filozofii średniowiecznej, nowożytnej lub współczesnej, na które mieli wpływ wymienieni filozofowie antyczni.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Wskaż poprawną definicję pojęcia. Filozofia oznacza:

- poszukiwanie zasady.
- umiłowanie mądrości.
- praktykowanie mądrości.
- kult wiedzy.

Ćwiczenie 2

Ćwiczenie 3

Ćwiczenie 4

Ćwiczenie 5

Ćwiczenie 6

Ćwiczenie 7

Ćwiczenie 8

Ćwiczenie 9

Ćwiczenie 10

Dla nauczyciela

Autor: Monika Spławska-Murmyło

Przedmiot: filozofia

Temat: Początki filozofii

Grupa docelowa: III etap edukacyjny, uczniowie klasy I liceum, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

I. Pojęcie filozofii. Uczeń:

1) przedstawia etymologię słowa filozofia.

II. Pierwsze pytanie filozoficzne: co stanowi *archē* świata? Uczeń:

1) rozróżnia znaczenia słowa *archē*;

2) kojarzy imiona jońskich filozofów przyrody (Tales, Anaksymander, Anaksymenes) z przyjętymi przez nich zasadami (woda, bezkres, powietrze);

4) dostrzega w metodzie jońskich filozofów przyrody załączek empirycznej metody naukowej: obserwacja zjawisk przyrodniczych oraz wysuwanie hipotez wyjaśniających te zjawiska.

III. Pierwsze spory filozoficzne. Uczeń:

1) analizuje pytanie „czy istnieje jedna zasada, czy wiele zasad rzeczywistości?” oraz w jego kontekście rekonstruuje spór między monizmem (np. Tales) a pluralizmem (np. Empedokles);

2) dyskutuje na temat „czy rzeczywistość w swej istocie jest zmienna, czy niezmienna?”, przedstawiając argumenty na rzecz wariabilizmu (Heraklit) oraz statyzmu (eleaci);

3) dostrzega w rozumowaniach eleatów załączek procedury dowodzenia (Parmenides) oraz argumentacji typu *reductio ad absurdum* (paradoksy Zenona z Elei).

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji,
- kompetencje cyfrowe,
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- przedstawia pierwszych filozofów;
- wyjaśnia, dlaczego Grecja jest kolebką cywilizacji europejskiej, zauważa też rozwój cywilizacyjny, w tym rozwój myśli filozoficznej, w innych częściach świata w podobnym okresie historycznym;
- analizuje chronologię występowania szkół i myśli filozoficznych, wskazuje powiązania między nimi.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm.

Metody i techniki nauczania:

- metoda ćwiczeń przedmiotowych;
- dyskusja;
- gra quizowa.

Formy zajęć:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami i dostępem do internetu, słuchawki;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg zajęć:

Przed lekcją

Nauczyciel prosi wybranych uczniów o przygotowanie prezentacji na temat szkół filozoficznych i rozwoju myśli filozoficznej w krajach innych niż starożytna Grecja.

Faza wstępna

1. Nauczyciel przedstawia temat i cele lekcji. Wspólnie z uczniami ustala kryteria sukcesu.
2. Dyskusja z uczniami o znaczeniu słowa „filozofia”.
3. Prezentacje na temat szkół filozoficznych i rozwoju myśli filozoficznej na świecie. Słuchacze notują najważniejsze nurty i założenia. Następnie zadają prezentującym

dodatkowe pytania.

Faza realizacyjna

1. Praca w grupach z tekstem e-materiału. Uczniowie na podstawie przeczytanego tekstu, informacji zawartych w osi czasu (multimedium bazowe) oraz wcześniejszych prezentacji układają pytania do quizu dla innych grup. Następnie nauczyciel wraz z uczniami określa zasady rywalizacji i punktowania dobrych odpowiedzi (np. gra na czas lub na ilość poprawnych odpowiedzi).
2. Przeprowadzenie gry w klasie. Nauczyciel lub wybrany uczeń dba o prawidłowy przebieg quizu zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami. Nauczyciel nagradza zwycięską drużynę, np. ocenami z aktywności.
3. Praca indywidualna uczniów nad zestawem ćwiczeń. Ćwiczenia 1-6 uczniowie realizują na lekcji, zadania 7 i 8 nauczyciel zaleca do realizacji w domu.
4. Dyskusja: kim bylibyśmy bez greckich filozofów?

Faza podsumowująca

Nauczyciel zadaje uczniom pytania podsumowujące:

- Kto miał największy wpływ na rozwój filozofii w basenie Morza Śródziemnego?
- Jakie inne nurty filozoficzne rozwijały się na świecie w podobnym czasie?

Zadanie domowe:

Wybierz jedną ze szkół filozoficznych przedstawionych w e-materiale i przygotuj plakat, na którym opiszesz jej założenia.

Materiały pomocnicze:

Władysław Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, tom 1, Warszawa 2005.

Wskazówki metodyczne:

Nauczyciel może wykorzystać oś czasu do pracy w grupach, przydzielając zespołom uczniowskim kolejne części osi do pogłębionego opracowania na podstawie dodatkowych materiałów.